

МАЛЧДЫН БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ЛАВЛАГАА, МЭДЭЭЛЭЛ

О.Билэгүтэй

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

БҮЛЭГ I. МАЛЧДЫН БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ЛАВЛАГАА, МЭДЭЭЛЭЛ

1.1. СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛЫН БАЙГУУЛЛАГАД ХАМРАГДСАН ХҮҮХДИЙН ТОО, (бүс, аймаг, нийслэлээр)

1.2. ЕРӨНХИЙ БОЛОВСРОЛЫН СУРГУУЛЬД ӨДРӨӨР СУРАЛЦАГЧДЫН ТОО, (бүс, аймаг, нийслэлээр)

1.3. МАЛЧИН ӨРХИЙН ГИШҮҮДИЙН БОЛОВСРОЛЫН ТҮВШИН

1.4. МАЛЧИН ӨРХИЙН ХҮҮХДҮҮДИЙН БОЛОВСРОЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭНД ХАМРАГДАЛТ

1.5. МАЛЧДЫН МЭРГЭШҮҮЛЭХ БОЛОН УР ЧАДВАР ОЛГОХ СУРГАЛТАНД ХАМРАГДАЛТ

БҮЛЭГ II. МАЛЧДАД БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААР ТӨРӨӨС БАРИМТАЛЖ БУЙ БОДЛОГО, ХӨТӨЛБӨР, ТЭДГЭЭРИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

2.1. МАЛ АЖ АХУЙН САЛБАРТ ХОЛБОГДОХ БОДЛОГО, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ ЛАВЛАГАА

2.2. ТӨРӨӨС МАЛЧДЫН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГО

2.3. БОДЛОГЫН ЗОРИЛТУУДЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ХҮРЭЭНД ХИЙГДСЭН АЖЛЫН ҮР ДҮН

2.4. МАЛЧДЫН БОЛОВСРОЛЫН ЧИГЛЭЛЭЭР ТУС ХӨТӨЛБӨРИЙН ДАГУУ ОРОН НУТАГТ ХИЙГДСЭН АЖЛЫН ҮР ДҮН

2.5. “МОНГОЛ МАЛ” ҮНДЭСНИЙ ХӨТӨЛБӨР

БҮЛЭГ III. МАЛЧДЫН БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДЛУУД АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

UIN.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Судалгааны захиалгын дагуу “Малчдын боловсролын талаарх лавлагаа, мэдээлэл”-ийг Парламентын судалгааны хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго: Малчдын боловсролын түвшин, малчдын боловсролын талаар төрөөс баримталж буй бодлого болон хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрүүд, тэдгээрийн хэрэгжилттэй холбоотой лавлагаа, мэдээлэл гаргаж, тулгамдсан асуудлуудыг тодорхойлох.

Судалгааны хамрах хүрээ: Мал аж ахуйн салбарын хууль тогтоомж, малчдын талаар төрөөс баримталж буй бодлого, хөтөлбөрүүд болон холбогдох судалгааны тайлан, статистик мэдээлэлд үндэслэн лавлагаа, мэдээлэл гаргах.

Судалгаанд Үндэсний Статистикийн Хороо (ҮСХ)-ний статистик мэдээлэл, холбогдох хууль, эрх зүйн актууд, УИХ-ын 2009 оны 39 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ын баримт бичиг, УИХ-ын 2010 оны 05-р сарын 20-ны өдрийн 23 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөр болон холбогдох судалгаа, хөтөлбөрийн хөндлөнгийн үнэлгээний тайлангууд болон 2018 онд Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институтээс явуулсан “Малчдын аж байдлын судалгаа”-г тус тус ашиглав.

Судалгааны бүтэц: Судалгаа нь нийт 3 бүлэгтэй:

- 1-р бүлэгт, Малчдын боловсролын талаарх лавлагаа, мэдээлэл
- 2-р бүлэгт, Малчдын боловсролын талаар төрөөс баримталж буй бодлого, хөтөлбөр, тэдгээрийн хэрэгжилт
- 3-р бүлэгт, Малчдын боловсролтой холбоотой тулгамдаж буй асуудлууд

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг дэмжин хөгжүүлэх, импортыг бууруулж экспортыг нэмэгдүүлэх, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн эдийн засгийн үр өгөөжийг сайжруулах, малчдын амьдрах орчин, боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх чиглэлээр төрөөс тодорхой бодлого, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсын иргэд суурь боловсролыг заавал эзэмших үүрэгтэй бөгөөд төрөөс бүх нийтийн ерөнхий боловсролыг үнэ төлбөргүй олгох талаар Монгол Улсын “Боловсролын тухай” хуулийн 6-р зүйлд заасан байдаг. Үүний дагуу ҮСХ-ноос Монгол Улсын иргэдийн сургуулийн өмнөх болон ерөнхий боловсролд хамрагдалтын статистик мэдээллийг гаргадаг. ҮСХ-ноос 10 жил тутамд гаргадаг Хүн ам, орон сууцны тооллогын тайланд⁴⁷¹ тусгаснаас харахад боловсролгүй хүн амын 78.4 хувь нь бага боловсролтой хүн амын 84.9 хувь нь, суурь боловсролтой хүн амын 66.1 хувь нь хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас, ан агнуурын салбарт ажиллаж байгаа нь тухайн салбарт хөдөлмөр эрхлэгчдийн дийлэнх нь мэргэжилгүй хүмүүс болохыг илэрхийлж байна.

Боловсролын салбарын статистик мэдээлэлд малчдыг боловсролын түвшингээр нь тусгайлан ангилан бүртгэсэн мэдээлэл тодорхой бус байгаа тул шууд бус статистик эх сурвалж буюу малчин өрхийн хүүхдүүд сургуулийн өмнөх болон ерөнхий боловсролд хамрагдсан тоон үзүүлэлтээр малчдын боловсролын ерөнхий түвшин, хандлагыг тодорхойлохыг зорьсон болно.

⁴⁷¹ https://1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=Census-2020_Education.pdf&In=Mn

Малчдын боловсролын түвшин:

Статистик мэдээллээс үзэхэд, сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагад хамрагдсан хүүхдийн тоо улсын хэмжээнд 247,040 болж, өмнөх оноос (-6%-иар) буурсан байна. Аймаг, орон нутагт мөн адил сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан хүүхдийн тоо буурсан байх ба үүнээс төвийн бүсийн аймгуудын сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдалт харьцангуй их бууралттай (-7%) байна. Аймгуудаас Баянхонгор (-14%), Завхан (-9%), Дорноговь (-9%), Өмнөговь (-9%) зэрэг аймгуудад харьцангуй их бууралт ажиглагдаж байна.

Улсын хэмжээнд ерөнхий боловсролын сургуульд өдрөөр суралцагчдын тоо улсын хэмжээнд 680,000 байгаа нь өмнөх оноос 6%-иар өссөн байна. Орон нутгийн түвшинд Өвөрхангай аймагт суралцагчдын тоо хамгийн их буюу 23,300 болж өмнөх оны мөн үеэс 8%-иар, өссөн байна. Говьсүмбэр аймгийн хувьд хүн амын тоо харьцангуй бага бөгөөд бусад аймгуудтай харьцуулахад ерөнхий боловсролын сургуульд суралцагчдын тоо 4000 байгаа нь хамгийн бага байна.⁴⁷²

Малчдын боловсролын түвшинг тодорхойлсон 8 аймаг 24 сумын мал аж ахуй эрхэлдэг 1050 малчин өрхийн дунд хийгдсэн түүвэр судалгаанаас⁴⁷³ үзэхэд судалгаанд хамрагдсан малчдын 35.5% нь бүрэн дунд, 29.8% суурь, 13.7% нь бага ангийн, 8.3% нь бакалаврын, 6% нь огт боловсролгүй гэсэн үр дүн гарсан байна. Хүйсээр авч үзвэл, бүрэн дундаас доош боловсролтой эрэгтэй малчид эмэгтэй малчдаас 3.5-4.0%-иар илүү байгаа нь малчин эрэгтэйчүүдийн боловсрол эмэгтэйчүүдээс доогуур байгааг харуулж байна. Насны бүлгээр авч үзвэл, 25-29 насны малчдын 60.9% нь бүрэн дунд болон дээд боловсролтой байхад 30-34 насны малчид 43.7% бүрэн дунд болон дээд боловсролтой байна. Огт боловсрол эзэмшээгүй малчид 30-34 насны ангилалд хамгийн өндөр буюу 10.6%-тай байна.

Үүнээс үзэхэд малчдын боловсролын түвшин ерөнхийдөө бүрэн дунд болон суурь боловсролоор хязгаарлагдаж байгаа бөгөөд дээд болон мэргэжлийн боловсролтой малчдын тоо харьцангуй цөөн байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

Малчдын хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдалтын судалгаанаас⁴⁷⁴ үзэхэд малчин өрхийн 6-15 насны 425 хүүхдийн 97.9 % нь сургуульд хамрагдсан бол 2.1% нь сургуульд хамрагдаагүй байна. Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийг хүйсээр авч үзвэл бүгд эрэгтэй хүүхдүүд байна. Сургуульд хамрагдаагүй шалтгааныг тодруулахад 25.0% нь өвчний улмаас (хөгжлийн бэрхшээлтэй), 16.7% нь өрхийн аж ахуйд туслах шаардлагын улмаас, 16.7 % нь өөрөө суралцах хүсэлгүй, 16.7 % нь сургуульд орох насанд хүрээгүй (сар дутуу), 8.3 % нь эцэг, эх нь сургах хүсэлгүй, 8.3 % нь санхүүгийн боломжгүй, 8.3 % нь бусад шалтгаанаар сургуульд хамрагдаагүй байна.

Малчдад боловсрол олгох чиглэлээр төрөөс хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрүүд:

Холбогдох хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгүүдийг судалж үзэхэд, “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого” болон “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрт малчдын боловсролтой холбоотой дараах зорилт, арга хэмжээнүүдийг тусган хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

1. Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого: Нийт 169 арга хэмжээг төлөвлөснөөс 45 нь малчдын боловсрол, эрүүл мэндэд чиглэсэн арга хэмжээ байна. Үүнд: Хоёрдугаар бүлэг 2.3.3-т малчдын боловсрол, мэдлэг чадварыг

⁴⁷²https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_2001_004V1&SOUR_select_all=1&SOURSingleSelect=&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2020&viewtype=barchart

⁴⁷³ М.Алтансүх, О.Баасантогтох (2018) Малчдын аж байдлын судалгаа

⁴⁷⁴ ibid

дээшлүүлэх, тусгай мэргэжил эзэмшүүлэх, мөн 3.3.13-т малчдын хүүхдийг сургуулийн өмнөх боловсролд хамруулах оновчтой арга механизмыг бий болгох, ерөнхий боловсрол эзэмших болон мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвд суралцахад нь дотуур байраар хангахад төрөөс дэмжлэг үзүүлэх зэрэг чиглэлүүд тусгагдсан байна.

2. Монгол мал үндэсний хөтөлбөр: 2016-2021 онд хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд үндсэн 5 чиглэлийн хүрээнд нийт 109 үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн байна. Үүнээс малчдын боловсролын талаар зорилт 1-т мал аж ахуйн мэргэжилтэн, малчдын мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх, үйлдвэрлэлд дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх, Зорилт 1.2-т тусгай дунд мэргэжлийн мал зүйчдэд бакалаврын зэрэг олгох эчнээ сургалтыг зохион байгуулах зэрэг зорилтууд багтсан байна.

Дээрх бодлогын баримт бичгүүдэд малчдын амьдрах орчин, амьжиргааг сайжруулах, ядуурлыг бууруулах, ус худгийн тоог нэмэгдүүлэх, ЭМАА хөгжүүлэх, ажлын байрны тоог нэмэгдүүлэх зэрэг асуудлууд түлхүү тусгагдсан байх ба малчдын жижиг дунд бизнесийг дэмжсэн, санхүү, эдийн засгийн гэх мэтийн сургалтууд төдийлөн тодорхой тусгаадаагүй байна.

Малчдын боловсролын тулгамдсан асуудлууд: Малчид болон тэдгээрийн хүүхдүүдийн боловсролд тулгамдаж буй асуудлуудыг дээрх хөтөлбөрүүдэд хөндлөнгийн үнэлгээ хийсэн тайлан⁴⁷⁵, судалгаанд хамрагдсан малчдаас гаргасан санал хүсэлт, зөвлөмжүүдэд тулгуурлан тоймлон танилцуулбал:

- Сургуульд орох насыг 6 нас гэж тогтоосноос үүдэн хөдөөгийн малчид, тэр дундаа залуу гэр бүлийн нэг нь хүүхдээ харахаар төвд суух (эхнэр), хоол унд болон бусад зардал нэмэгдэх, хүч тарамдах, үүнээс үүдэн гэр бүлийн гишүүдийн эрүүл мэнд, амьдралын чанарт сөргөөр нөлөөлөх, гэр бүл салах, үр хүүхдээ сургуульд оруулах боломжгүй болох зэрэг нийгэм, эдийн засаг, гэр бүлийн хүрээний олон сөрөг асуудлууд үүсч байна. Шийдвэрлэх арга замын хувьд энэ насныхны онцлогт тохирсон бага сургууль байгуулах, сургалтын олон талт хэлбэрийг хөгжүүлэх шаардлагатай, ингэснээр малчин эцэг, эхчүүдэд тулгамдаж буй асуудлууд багасч, малчдын хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдалт сайжирна гэхчлэн судалгаанд хамрагдсан малчид саналаа илэрхийлсэн байна.
- Насанд хүрэгчдийн тухайд сүүлийн 12 сарын хугацаанд шинээр мэргэжил, ур чадвар олгох сургалтад хамрагдсан эсэхийг асуухад ихэнх нь буюу 91.3% нь хамрагдаагүй гэсэн байна. Ялангуяа сумын төвөөс алслагдмал амьдардаг малчид төрөөс хэрэгжүүлж буй сургалт, сурталчилгаанд хамрагдах боломжгүй байдаг байна. Малчдаас цаашид ямар чиглэлийн сургалтад хамрагдах сонирхолтой байгаа талаар тодруулахад дийлэнх нь сургалтад суух завгүй, амжихгүй, боломжгүй гэж хариулсан ба хэрэв цаг зав гаргаад суух бол мал маллагаа, малын эмчилгээ, сүүн сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах, мах, махан бүтээгдэхүүн боловсруулах, гар урлал, оёдол эсгүүр, бусад буюу орлого нэмэгдүүлэх, бэлчээрийг зөв зохистой ашиглах талаар мэдлэг олгох сургалтад суух сонирхолтойгоо илэрхийлсэн байна. Түүнчлэн малчдын боловсрол, соёл, нийгмийн үйлчилгээг нэмэгдүүлэх, хөдөөгийн ядуурлыг бууруулах, орон нутагт ажлын байр нэмэгдүүлэх, малчдад нэмэлт орлого олох боломж, нөхцөлийг бүрдүүлэх, орон нутагт жижиг, дунд бизнес эрхлэхийг дэмжих асуудлуудыг бодлогоор дэмжихийг малчдаас хүссэн байна.

⁴⁷⁵ Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого хэрэгжилтийн хөндлөнгийн үнэлгээний тайлан, 2019
Монгол мал үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн хөндлөнгийн үнэлгээний тайлан, 2019

Цаашид малчдын боловсролыг сайжруулах хүрээнд:

- Малчдад зориулсан сургалтыг мал аж ахуйн салбарын онцлог, малчдын эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлан аль болох зохистой аргаар, чанартай зохион байгуулах;
- Малчдын боловсрол, мэргэжил дээшлүүлэх асуудлыг шат шатанд үүрэгжүүлж, малчдад мэдлэг боловсролоо дээшлүүлснээр ирээдүйд хүртэж болох үр ашиг, боломжийн талаар сурталчлан таниулах;
- Малчдад өрхийн төсөв, санхүү, хөдөлмөрөө хорших зэрэг өрхийн аж ахуй эрхлэх анхан шатны мэдлэг олгохоос гадна мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн техник технологи, шинэ бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, малын эмнэлгийн анхан шатны тусламж зэрэг хэрэгцээтэй чиглэлүүдээр эдийн засаг, менежмент, аж байдлын сургалт зохион байгуулж, зах зээлийн харилцааны үед ажиллаж амьдрах дадал эзэмшүүлэх;
- Малчдын боловсролд зориулах төсвийг нэмэгдүүлэх;
- Малчдын хүүхдүүдийг аль болох зохистой хэлбэрээр сургуульд бүрэн хамруулах бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;
- Малчдыг нүүдлийн аж байдал, үндэсний өв соёл, мал маллах уламжлалт арга ухааныг тээгч хэмээн үзэж уламжлалт өв соёлоо хадгалан түгээн дэлгэрүүлж буй малчдыг урамшуулах, төрөөс бодлогоор дэмжих;
- Малчдын боловсролыг дээшлүүлэх, шаталсан сургалтанд хамруулах, мэргэшүүлэх талаар төр, засгаас тусгайлан бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зэрэг арга хэмжээг зохион байгуулах хэрэгцээ шаардлага байгаа нь малчдын гаргасан санал хүсэлтээс ажиглагдсан.

Түлхүүр үг: Малчдын боловсролын түвшин, малчдын боловсрол, Төрөөс малчдын талаарх баримтлах бодлого, Монгол мал хөтөлбөр,

Key Words: Education level of nomadic herders, Herders education, Mongolian livestock program, Government policy on herders

СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

БҮЛЭГ I. МАЛЧДЫН БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ЛАВЛАГАА МЭДЭЭЛЭЛ

Монгол Улсын “Боловсролын тухай” хуульд “Боловсролын түвшин” гэж тухайн шатанд эзэмшвэл зохих сургуулийн өмнөх, бага, дунд, дээд боловсролын агуулгын стандартаар тогтоосон мэдлэгийн хэмжээг хэлнэ хэмээн заасан бөгөөд боловсролын түвшинг сургуулийн өмнөх боловсрол, бага боловсрол, дунд боловсрол, дээд боловсрол гэж ангилсан байдаг.

Малчид болон тэдний хойч үе, малчин айлын хүүхдүүдийн боловсролын түвшин юуны өмнө сургуулийн өмнөх боловсрол болон ерөнхий боловсролын сургалтанд хамрагдалтаар тодорхойлогдоно гэж үзэн ҮСХ-ны статистикийн нэгдсэн сангаас нийслэл болон 21 аймгийн сургуулийн өмнөх боловсрол болон ерөнхий боловсролын сургуульд хамрагдаж байгаа хүүхдийн тоог бүс, аймаг, нийслэлээр харьцуулан гаргалаа.

1.1 СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛЫН БАЙГУУЛЛАГАД ХАМРАГДСАН ХҮҮХДИЙН ТОО, (бүс, аймаг, нийслэлээр)

Хүн ам, орон сууцны 2020 оны ээлжит тооллогын дүнгээр 2-5 насны нийт 312.2 мянган хүүхдийн 49.6 мянга (15.9 хувь) нь сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдаагүй байна. Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдаагүй нийт хүүхдүүдийн 68.9 хувь нь хот, 31.1 хувь нь хөдөөгийн хүүхэд байна.

Статистикаас үзэхэд, 2021 онд сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагад хамрагдсан хүүхдийн тоо улсын хэмжээнд 247,040 болж, өмнөх оноос (-6%-иар) буурсныг Ковид 19 цар тахлын дэгдэлттэй холбон тайлбарлаж болох юм. Аймаг, орон нутагт мөн адил сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан хүүхдийн тоо буурсан байх ба үүнээс төвийн бүсийн аймгуудын сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдалт харьцангуй их бууралттай (-7%) байна. Аймгуудаас Баянхонгор (-14%), Завхан (-9%), Дорноговь (-9%), Өмнөговь (-9%) зэрэг аймгуудад харьцангуй их бууралт ажиглагдаж байна. 21 аймгийн бүсчлэлээр авч үзвэл, баруун бүсэд 31,244 сурагч, хангайн бүсэд 45,796 сурагч, төвийн бүсэд 39,652 сурагч, зүүн бүсэд 18,776 сурагч сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан байна.

Хүснэгт 1.

Аймаг	2019	2020	Өөрчлөлт %
Баруун бүс	32,254	31,244	-3%
Баян-Өлгий	7,596	7,591	0%
Говь-Алтай	4,322	4,110	-5%
Завхан	5,755	5,245	-9%
Увс	7,595	7,547	-1%
Ховд	6,986	6,751	-3%
Хангайн бүс	48,860	45,796	-6%
Архангай	7,762	7,644	-2%
Баянхонгор	7,979	6,897	-14%
Булган	4,161	4,134	-1%
Өвөрхангай	9,370	8,680	-7%
Хөвсгөл	10,182	9,622	-5%
Орхон	9,406	8,819	-6%
Төвийн бүс	42,813	39,652	-7%
Дорноговь	6,370	5,788	-9%

Дундговь	3,366	3,147	-7%
Өмнөговь	5,711	5,185	-9%
Сэлэнгэ	8,382	7,817	-7%
Төв	8,107	7,523	-7%
Дархан-Уул	8,982	8,324	-7%
Говьсүмбэр	1,895	1,868	-1%
Зүүн бүс	18,830	18,776	0%
Дорнод	6,808	6,947	2%
Сүхбаатар	5,607	5,656	1%
Хэнтий	6,415	6,173	-4%
Улаанбаатар	120,576	111,572	-7%
Улсын дүн	263,333	247,040	-6%

1.2 ЕРӨНХИЙ БОЛОВСРОЛЫН СУРГУУЛЬД ӨДРӨӨР СУРАЛЦАГЧДЫН ТОО, (бүс, аймаг, нийслэлээр)

Нийслэл болон орон нутгийн ерөнхий боловсролын сургуульд өдрөөр суралцагчдын тоо 2020 онд улсын хэмжээнд 680,000 хүүхэд байгаа нь өмнөх оноос 6%-иар өссөн байна. Орон нутгийн хэмжээнд Өвөрхангай аймагт суралцагчдын тоо хамгийн их буюу 23,300 болж өмнөх оны мөн үеэс 8%-иар, өссөн байна. Говьсүмбэр аймгийн хувьд хүн амын тоо харьцангуй бага бөгөөд бусад аймгуудтай харьцуулахад ерөнхий боловсролын сургуульд суралцагчдын тоо хамгийн бага буюу 4000 байна.⁴⁷⁶

Хүснэгт 2.

Аймаг	2019	2020	Өөрчлөлт %
Баруун бүс	88.100	91.100	3%
Баян-Өлгий	23.800	25.000	5%
Говь-Алтай	11.700	11.900	2%
Завхан	15.200	15.500	2%
Увс	18.000	18.500	3%
Ховд	19.400	20.200	4%
Хангайн бүс	117.400	122.900	5%
Архангай	18.200	18.700	3%
Баянхонгор	17.500	18.100	3%
Булган	10.700	11.100	4%
Өвөрхангай	21.600	23.300	8%
Хөвсгөл	27.900	29.100	4%
Орхон	21.500	22.600	5%
Төвийн бүс	98.100	102.400	4%
Дорноговь	14.000	14.600	4%
Дундговь	8.400	8.500	1%
Өмнөговь	13.400	14.100	5%
Сэлэнгэ	20.300	21.200	4%
Төв	16.500	17.300	5%

⁴⁷⁶ Статистик мэдээллийн нэгдсэн сан
https://www.1212.mn/tables.aspx?tbl_id=DT_NSO_2001_004V1&SOUM_select_all=1&SOUMSingleSelect=&YearY_select_all=0&YearYSingleSelect=_2020&viewtype=barchart

Дархан-Уул	21.700	22.700	5%
Говьсүмбэр	3.800	4.000	5%
Зүүн бүс	44.100	46.100	5%
Дорнод	16.600	17.400	5%
Сүхбаатар	12.300	12.900	5%
Хэнтий	15.200	15.800	4%
Улаанбаатар	292.400	318.000	9%
Улсын дүн	640.400	680.800	6%

Аргачлал, арга зүйн нэр: Боловсролын статистикийн үзүүлэлт тооцох аргачлал (ҮСХ-ны даргын 2013 оны 12 сарын 16-ны өдрийн 01/145 тоот тушаал) Эх сурвалж: www.1212.mn

1.3. МАЛЧИН ӨРХИЙН ГИШҮҮДИЙН БОЛОВСРОЛЫН ТҮВШИН

2018 онд Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын судалгааны институтээс “Малчдын аж байдлын судалгаа”-г явуулсан бөгөөд 8 аймаг 24 сумын мал аж ахуй эрхэлдэг 1050 малчин өрхөөс түүвэр судалгаа авсан байна.⁴⁷⁷ Судалгаанд хамрагдсан малчин өрхийн 15 ба түүнээс дээш насны гишүүдийн боловсролын түвшинг авч үзвэл:

- 6.0 хувь нь боловсролгүй
- 13.7 хувь нь бага
- 29.8 хувь нь суурь боловсролтой
- 35.5 хувь нь бүрэн дунд
- 6.6 хувь нь техникийн болон мэргэжлийн
- 8.3 хувь нь бакалавр болон түүнээс дээш түвшний боловсрол эзэмшжээ.

Судалгаанд хамрагдсан малчдын 6% нь боловсролгүй, 80% орчим нь бага, бүрэн дунд болон суурь боловсролтой, 15% орчим нь техникийн болон мэргэжлийн, дээд боловсролтой байна. Үүнээс үзэхэд малчдын боловсрол үндсэндээ суурь боловсролоор хязгаарлагдаж байгаа бөгөөд дээд болон мэргэжлийн боловсролтой малчдын тоо харьцангуй цөөн байгаа нь харагдаж байна.

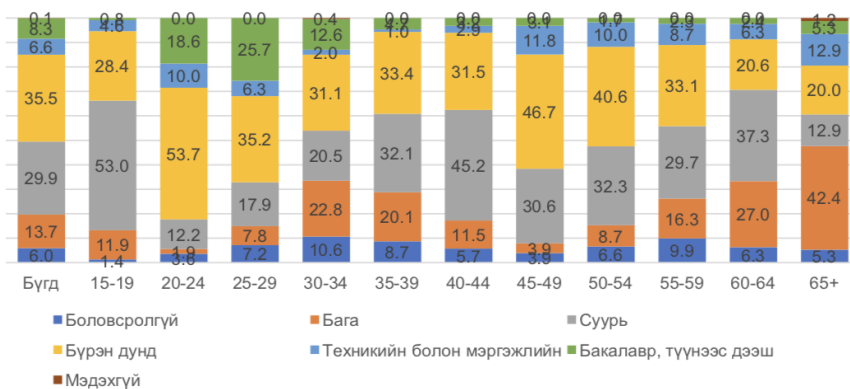
Малчдын боловсролын түвшинг хүйсээр авч үзвэл, эрэгтэй малчдын боловсролын түвшин эмэгтэй малчдаас доогуур буюу бүрэн дундаас доош боловсролтой эрэгтэй малчдын хувь эмэгтэй малчдынхаас 3.5-4.0 пунктээр илүү байна. Насны бүлгээр авч үзвэл, 25-29 насны малчдын дунд дээд боловсролтой малчдын хувь хамгийн өндөр (25.7 хувь) байгаа бол 30-34 насны малчдын дунд боловсрол эзэмшээгүй малчдын эзлэх хувь харьцангуй өндөр (10.6 хувь) байна.

ОИГ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

⁴⁷⁷ Малчдын аж байдлын судалгаа 2018

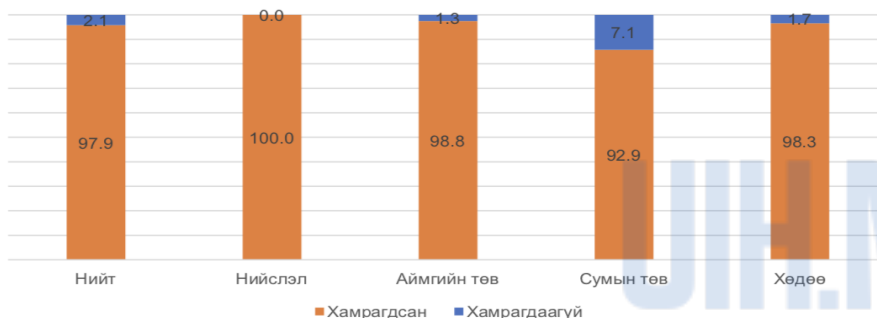
Зураг 1. Судалгаанд хамрагдсан малчин өрхийн 15 ба түүнээс дээш насны гишүүдийн боловсролын түвшин, насны бүлгээр

1.4. МАЛЧИН ӨРХИЙН ХҮҮХДҮҮДИЙН БОЛОВСРОЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭНД ХАМРАГДАЛТ

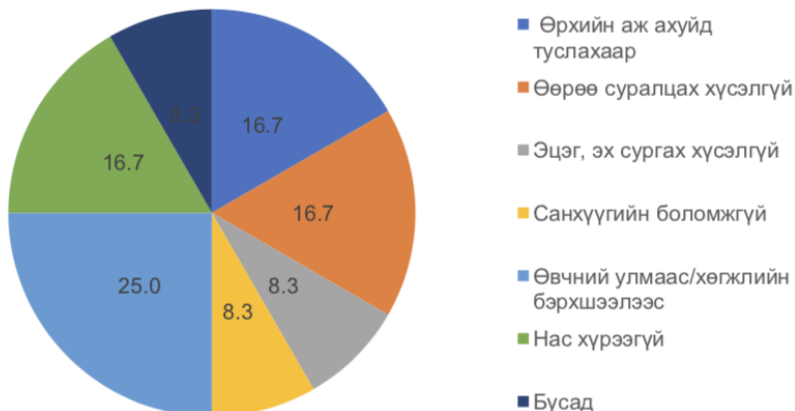
Дээрх судалгаанаас үзэхэд, малчин өрхийн 6-15 насны 425 хүүхдийн 97.9 хувь нь сургуульд хамрагдсан бол 2.1 хувь нь сургуульд хамрагдаагүй байна. Энэ үзүүлэлтийг байршлаар авч үзэхэд, нийслэлийн малчдын дунд сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд байхгүй, аймгийн төвийн малчдын 1.3 хувь, сумын төвийн малчдын 7.1 хувь нь хүүхдээ сургуульд хамруулаагүй байна. Хөдөөгийн малчдын 98.3 хувь нь хүүхдээ сургуульд хамруулсан бол 1.7 хувь нь сургуульд хамруулаагүй байна. Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийг хүйсээр авч үзвэл бүгд эрэгтэй хүүхдүүд байна.

Зураг 2. Судалгаанд хамрагдсан малчин өрхийн 6-15 насны хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдалт, байршлаар

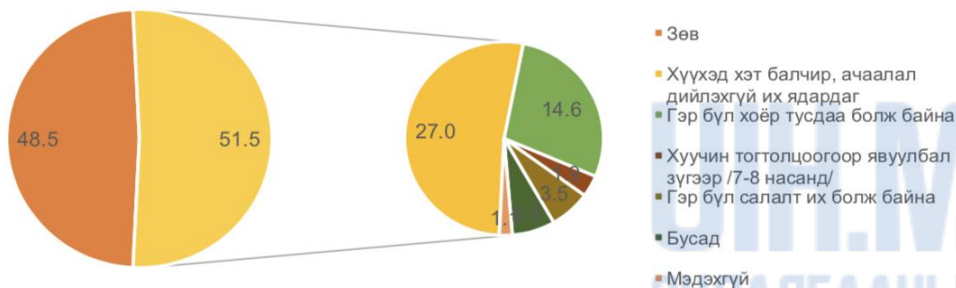
6-15 насны хүүхдийн сургуульд хамрагдаагүй шалтгааныг тодруулахад 25.0 хувь нь өвчний улмаас/ хөгжлийн бэрхшээлтэй, 16.7 хувь нь өрхийн аж ахуйд туслахаар, 16.7 хувь нь өөрөө суралцах хүсэлгүй, 16.7 хувь нь сургуульд орох насанд хүрээгүй(сар дутуу), 8.3 хувь нь эцэг эх сургах хүсэлгүй, 8.3 хувь нь санхүүгийн боломжгүй, 8.3 хувь нь бусад шалтгаанаар сургуульд хамрагдаагүй байна.

Зураг 3. Сургуульд хамрагдаагүй малчин өрхийн 6-15 насны хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдаагүй шалтгаан

Сургуульд сурах насны доод хязгаарыг 6 насаар хязгаарлаж байгааг малчдын 48.5 хувь нь зөв, 51.5 хувь нь буруу гэж хариулсан байна. Үүнийг эсэргүүцэж буй малчид 27.0 хувь нь хэт бага учир ачаалал даахгүй их ядардаг, 14.6 хувь нь хүүхэд хэт балчир учир эхнэр хүүхдээ харахаар төвд суух, улмаар хоол ундны зардал нэмэгдэх, малаа харж байгаа нэг нь хүйтний улиралд зутрах, хоол унд муутай, амарч чадахгүй байх зэрэг сөрөг үр дагавартай гэж, 3.5 хувь нь 6 наснаас хүүхдийг сургуульд хамруулснаар залуу гэр бүлд салалт их болж байгаа, 3.6 хувь нь бусад (хэцүү байдаг, хүүхдэд дотуур байр олддоггүй) гэсэн шалтгаануудыг дурдаж байгаагийн дээр тэдний 1.9 хувь нь хуучин тогтолцоогоор 7-8 насанд нь хүүхдийг сургуульд явуулбал зүгээр, 1.1 хувь нь мэдэхгүй байна гэж хариулсан байна.

Зураг 4. ЕБС-д хүүхдийг 6 наснаас хамруулж байгаа нь зөв эсэх, буруу гэж үзэж буй бол шалтгаан

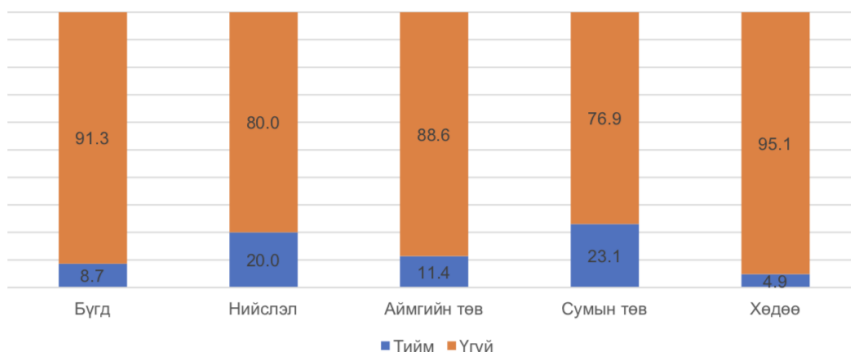
ЕБС-д хүүхдийг 6 наснаас сургуульд хамруулж байгааг буруу гэж үзсэн ч эцэг эхчүүд хүүхдээ бусдаас хоцроохгүй, дутуу явуулахгүй гэсэн хандлага давамгайлдаг учир албан шахалтаар сургуульд хамруулж, үүнд нийцүүлэн гэр бүлийн амьдралыг зохицуулдаг.

Сургуульд орох насны, сургуулийн өмнөх боловсрол эзэмшүүлээгүй малчдийн хүүхдүүдээс цөөн хэсэг нь БСШУСЯ, Дэлхийн банк, хүүхдийг ивээх сангийн хамтарсан “Алслагдсан хөдөөгийн малчдын хүүхдүүдийн бага боловсролын үр дүнг сайжруулах нь” төслийн хүрээнд гэр бүлийн орчинд сургуульд бэлтгэх хөтөлбөрийн багц ном, бага боловсрол нөхөн олгох зуны хөтөлбөрт хамрагдсан байна.

1.5. МАЛЧДЫН МЭРГЭШҮҮЛЭХ БОЛОН УР ЧАДВАР ОЛГОХ СУРГАЛТАНД ХАМРАГДАЛТ

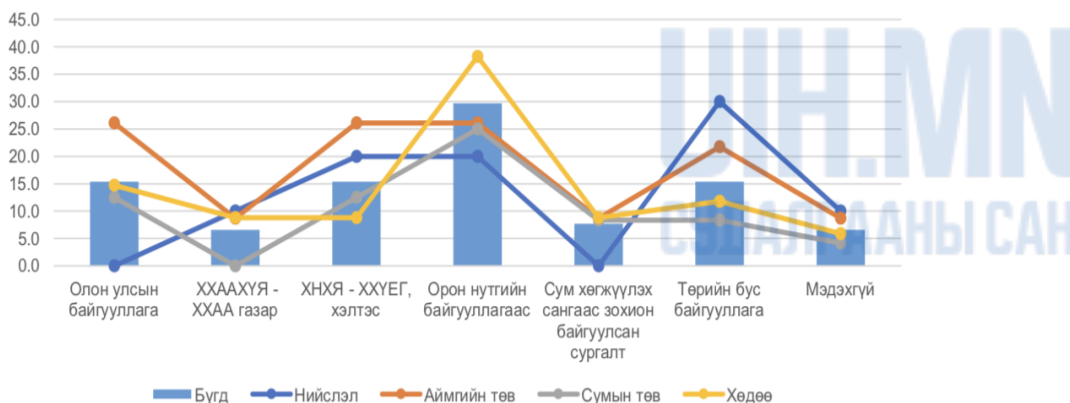
Насанд хүрэгчдийн тухайд сүүлийн 12 сарын хугацаанд шинээр мэргэжил болон ур чадвар олгох сургалтад хамрагдсан эсэх талаар тодруулахад 8.7 хувь нь тийм гэж хариулсан бол 91.3 хувь нь үгүй гэж хариулсан байна. Сумын төв болон нийслэлд амьдардаг малчид илүү их сургалтад хамрагддаг. Харин хөдөөд амьдардаг малчид хамгийн бага 4.9 хувь нь сургалтад хамрагддаг гэсэн бол 95.1 хувь нь ямар нэгэн сургалтад хамрагддаггүй гэжээ.

Зураг 5. Малчдын сүүлийн 12 сарын хугацаанд шинээр мэргэжил болон ур чадвар олгох сургалтад хамрагдсан байдал, байршлаар

Сургалтад хамрагдсан малчдын 29.7 хувь нь орон нутгийн байгууллагаас, 15.4 хувь нь олон улсын байгууллагаас, 15.4 хувь нь төрийн бус байгууллагаас, 15.4 хувь нь Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яамны, Хөдөлмөр, халамж үйлчилгээний ерөнхий газраас, 7.7 хувь нь сум хөгжүүлэх сангаас, 6.6 хувь нь Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны, Хүнс хөдөө аж ахуйн газраас зохион байгуулсан сургалтад тус тус хамрагдсан байна. Харин 6.6 хувь нь ямар байгууллагаас зохион байгуулсан сургалтад хамрагдсанаа мэдэхгүй байна гэж хариулсан.

Зураг 6. Сургалтад хамрагдсан малчдаас ямар байгууллагаас зохион байгуулсан сургалтад хамрагдсан эсэх, хувиар

Сургалтын агуулгыг тодруулбал, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах, мал маллагаа, малын эмчилгээ, тогооч, оёдол эсгүүрийн сургалтад хамрагдсан байна. Бусад буюу

амьжиргаа дээшлүүлэх, жижиг дунд үйлдвэрийн бизнес, мэргэжил дээшлүүлэх, жирэмсний, мөнгөн хуримтлалын гэх мэт сургалтад хамгийн их хамрагджээ. Малчдаас цаашид ямар чиглэлийн сургалтад хамрагдах сонирхолтой байгаа талаар тодруулахад дийлэнх нь сургалтад суух завгүй, амжихгүй, боломжгүй, хэт хөгширсөн гэж хариулж байсан ч хэрэв цаг зав гаргаад суух бол мал маллагаа, малын эмчилгээ, сүүн сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах, мах, махан бүтээгдэхүүн боловсруулах, гар урлал, оёдол эсгүүр, бусад буюу орлого нэмэгдүүлэх, бэлчээрийг зөв зохистой ашиглах талаар мэдлэг олгох сургалтад суух сонирхолтойгоо илэрхийлжээ. Суурьшлын ялгааг харвал, Улаанбаатарын малчид сүү, сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах, гар урлалын сургалтад суухыг илүүд үзэж байгаа бол зүүн бүсийн малчид мал маллагаа/малын эмчилгээний чиглэлийн сургалтад суух хүсэлтэйгээ илэрхийлсэн байна. Харин хангайн бүсийн малчид хүнсний технологи/хоол ундны үйлдвэрлэл, хүнсний ногооны тариалалтын чиглэлийн сургалтад суухыг илүүд үзсэн бол төвийн бүсийн малчид дархан мужаан, оёдол эсгүүр, үсчин гоо сайхны чиглэлийн сургалтад хамрагдах сонирхолтойг оо илэрхийлсэн байна.

БҮЛЭГ II. МАЛЧДАД БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААР ТӨРӨӨС БАРИМТАЛЖ БҮЙ БОДЛОГО, ХӨТӨЛБӨР, ТЭДГЭЭРИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

2.1 МАЛ АЖ АХУЙН САЛБАРТ ХОЛБОГДОХ БОДЛОГО, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ ЛАВЛАГАА

Хүснэгт 3. Хууль, эрх зүйн акт, тогтоол⁴⁷⁸

№	Бодлого, эрх зүйн баримт бичгүүд	
1	МАН-н салбарын 2020-2025 оны хөгжлийн хандлага, стратегийн зорилт	<ul style="list-style-type: none"> Бодлого нь мэдлэгт суурилсан бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуйг тогтвортой хөгжүүлэх, шинэ технологи, инновацийг нэвтрүүлэх, мэргэжлийн үйлчилгээг төгөлдөршүүлэх, үйлдвэрлэлийн бүтээмжээс хүртэх үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд чиглэгдэнэ. Хөгжлийн загвар нь уламжлалт өв соёлыг хадгалсан бэлчээрийн аж ахуйг зонхилон, дэвшилтэт технологи, техник бүхий эрчимжсэн аж ахуйг хот суурингийн орчимд бүсчилэн хөгжүүлэх, нөөцийг тогтвортой, зохистой ашиглах, ногоон эдийн засгийн чиг баримжааг дэмжихэд суурилна.
2	Мал аж ахуйн салбарт хэрэгжиж буй эрх зүйн баримт бичиг:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Малын генетик нөөцийн тухай хууль 2. Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль 3. Хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, түүхий эдийн биржийн тухай хууль 4. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль 5. Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хиллэр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль 6. Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хууль 7. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 8. Захиргааны ерөнхий хууль 9. Зөрчлийн тухай хууль 10. Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль 11. Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай хууль 12. Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хууль
3	Улсын Их	<ol style="list-style-type: none"> 1. Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030 2. Төрөөс хүнс, хөдөө аж ахуйн талаар баримтлах бодлого 3. Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого батлах тухай

⁴⁷⁸ ХХААХҮЯ <https://mofa.gov.mn/exp/blog/7/240>

	Хурлын тогтоол	<ol style="list-style-type: none"> 4. Ногоон хөгжлийн бодлого батлах тухай 5. Эмийн талаар төрөөс баримтлах бодлого батлах тухай 6. Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр 7. Монгол улсын эдийн засаг, нийгмийг 2018 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл 8. Малчид, үндэсний үйлдвэрлэгчдийг дэмжих зарим арга хэмжээний тухай 9. Гамшгаас хамгаалах талаар төрөөс баримтлах бодлого, хөтөлбөр батлах тухай 10. "Ус" үндэсний хөтөлбөр батлах тухай 11. "Монгол мал" үндэсний хөтөлбөр 12. Мах, ноолуурын үнийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай 13. Хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай /Малын генетик нөөцийн тухай хууль/ 14. Хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай /Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль/ 15. Тогтоолын хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай /2018 оны 41 дүгээр тогтоол/
4	Засгийн газрын тогтоол	<ol style="list-style-type: none"> 1. “Эрчимжсэн мал аж ахуйн хөгжлийг дэмжих” үндэсний хөтөлбөр батлах тухай /2018 оны 400 дугаар тогтоол/ 2. Хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай /2018 оны 267 дугаар тогтоол/ 3. Жагсаалт, журам батлах тухай /Хорио цээрийн дэглэм тогтоох өвчний жагсаалт/ /2018 оны 266 дугаар тогтоол/ 4. Мал, амьтны гоц халдварт, халдварт өвчний жагсаалт батлах тухай /2018 оны 225 дугаар тогтоол/ 5. Хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай /2018 оны 188 дугаар тогтоол/ 6. Тогтоол, тогтоолын хавсралтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай /2018 оны 187 дугаар тогтоол/ 7. Засгийн газрын агентлагийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай /2018 оны 186 дугаар тогтоол/ 8. Улсын аварга малчин, улсын хошой аварга малчин, улсын аварга саальчин, улсын аварга фермер, улсын аварга тариаланч хамт олон, улсын аварга тариаланч шалгаруулах тухай /2019 оны 15 дугаар тогтоол/ 9. Малын гоц халдварт шүлхий өвчний нөхцөл байдалтай холбогдуулан авах зарим арга хэмжээний тухай /2018 оны 29/ 10. “Малын эрүүл мэнд” үндэсний хөтөлбөр батлах тухай /2018 оны 12/ 11. Мал, махны экспортыг нэмэгдүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай /2017 оны 318/ 12. Малын гоц халдварт өвчингүй, хорио цээрийн тусгаарлагдсан бүс байгуулахтай холбогдуулан зарим арга хэмжээний тухай /2017 оны 284/ 13. Малын гоц халдварт өвчний нөхцөл байдалтай холбогдуулан зарим арга хэмжээний тухай /2017 оны 257/ 14. Хөдөө аж ахуйн салбарын 2017 оны өвөлжилтийн бэлтгэл хангах зарим арга хэмжээний тухай /2017 оны 186/ 15. Жагсаалт шинэчлэн батлах тухай /Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх ЖДҮ тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгсэл/ /2017 оны 168/ 16. Мал, мах бэлтгэлийг нэмэгдүүлэх зарим арга хэмжээний тухай /2017 оны 14/ 17. Журам батлах, мал эмнэлгийн хяналтын цэгийн байршил тогтоох тухай /2016 оны 240/

	<p>18. “Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг дэмжих” дэд хөтөлбөр батлах тухай /2016 оны 114/</p> <p>19. Малчдыг дэмжих зарим арга хэмжээний тухай /2016 оны 90/</p> <p>20. “Мах хөтөлбөр” батлах тухай /2015 оны 492/</p> <p>21. Журам шинэчлэн батлах тухай /“Хонь, тэмээний ноос бэлтгэж, үндэсний үйлдвэрт тушаасан хоршооны гишүүн малчин, мал бүхий этгээдэд мөнгөн урамшуулал олгох журам”/ /2015 оны 122/</p> <p>22. Жагсаалтад нэмэлт оруулах тухай /Ургамлын үр, үрслэг, суулгац, амьтан, түүний үр, хөврөл үр, түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн болон бичил биетний өсгөвөр, эмгэгт материалын дээжийг улсын хилээр нэвтрүүлэх боомтуудын/ /2014 оны 190/</p> <p>23. Цөм сүргийн үржлийн аж ахуйн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай /2013 оны 420/</p> <p>24. Журам шинэчлэн батлах тухай /“Үндэсний боловсруулах үйлдвэрт арьс, шир бэлтгэн тушаасан хоршооны гишүүн малчин, мал бүхий этгээдэд мөнгөн урамшуулал олгох журам”/ /2013 оны 394/</p> <p>25. Малчдын хоршоог хөгжүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай /2013 оны 08/</p> <p>26. Хөтөлбөр батлах тухай /Хоршоог хөгжүүлэх/ /2009 оны 173/</p> <p>27. Журам батлах тухай /Малын гоц халдварт өвчний онош/ /2008 оны 305/</p> <p>28. Журам батлах тухай /Малчдаас ноолуур худалдан авах.../ /2008 оны 260/</p> <p>29. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх сангийн үлгэрчилсэн дүрмийг батлах тухай /2005 оны 02/</p> <p>30. Жагсаалт, журам батлах тухай /Ургамлын үр, үрслэг, суулгац, амьтан, түүний үр, хөврөл үр, түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн болон бичил биетний өсгөвөр, эмгэгт материалын дээжийг улсын хилээр нэвтрүүлэх боомтуудын жагсаалт/ /2003 оны 173/</p>
--	---

Мал аж ахуйн салбарт хамаарах дээрх хуул, эрх зүйн актууд, бодлогын баримт бичгүүдийг судалж үзэхэд малчдад боловсрол олгох зорилтуудыг “Төрөөс малчдын талаарх баримтлах бодлого” болон “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрт тусгасан байх тул холбогдох зорилт, арга хэмжээнүүдийг дэлгэрүүлэн авч үзлээ.

2.2 ТӨРӨӨС МАЛЧДЫН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГО

УИХ-ын 2009 оны 39 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ын баримт бичгийн зорилго нь малчин хүнийг өөрийг нь хөгжүүлэх замаар малчин өрхийн ашиг, орлогыг нэмэгдүүлэн амьдралын түвшинг дээшлүүлэхэд оршиж байна.

“Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого” нь нийт 7 бүлэг бүхий малчдыг орон нутагтаа тав тухтай ажиллаж, амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх, ядуурлаас ангид байлгах, тэдэнд хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын баталгаа бий болгоход чиглэсэн эрх зүй, эдийн засаг, бизнесийн таатай орчин бүрдүүлэх, малчин өрхийн эдийн засгийн үндэс болсон мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалтыг сайжруулж, бүтээмж, чанар, үр ашгийг дээшлүүлэх, бүтээгдэхүүн борлуулах зах зээлийн оновчтой тогтолцоо бий болгох, малчдын өөртөө туслах, өөрийгөө удирдах иргэний нийгмийн бүтцийг бий болгон хөгжүүлэхийг дэмжих, боловсрол, мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх, тусгай мэргэжил эзэмшүүлэх, малчдад үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг сайжруулах замаар амьдралын дадал, заншилд өөрчлөлт оруулах зорилготой юм.

Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үе шат

Эхний үе шат нь 2009-2015 оны хооронд, хоёрдугаар үе шат нь 2016-2020 оны хооронд хэрэгжсэн байна.

Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлогод малчдын боловсролын чиглэлээр дараах зорилт, арга хэмжээнүүдийг тусгасан байна. Үүнд:

- Хоёрдугаар бүлэг: Бодлогын зорилго, баримтлах зарчим, чиглэлийн 2.3.3-т малчдын өөрөө өөртөө туслах, өөрөө өөрийгөө удирдах иргэний нийгмийн бүтцийг бий болгон хөгжүүлэхийг дэмжих, боловсрол, мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх, тусгай мэргэжил эзэмшүүлэх, малчдад үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг сайжруулах замаар амьдралын дадал, заншилд өөрчлөлт оруулах.
- Гуравдугаар бүлэг 3.3.13-т малчдын хүүхдийг сургуулийн өмнөх боловсролд хамруулах оновчтой арга механизмыг бий болгох, ерөнхий боловсрол эзэмших болон мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвд суралцахад нь дотуур байраар хангахад төрөөс дэмжлэг үзүүлэх
- Долдугаар бүлэг төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлогын чиглэлүүдийг хэрэгжүүлэх хуваарийн 7.3-т Бодлогын 3 дахь чиглэлийг боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны, нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн, эрүүл мэндийн болон хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагууд, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн нутгийн өөрөө удирдах байгууллага болон Засаг даргын Тамгын газар хамтран хэрэгжүүлэх.

2.3 БОДЛОГЫН ЗОРИЛТУУДЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ХҮРЭЭНД ХИЙГДСЭН АЖЛЫН ҮР ДҮН

Хэрэгжсэн болон хэрэгжээгүй ажлууд⁴⁷⁹

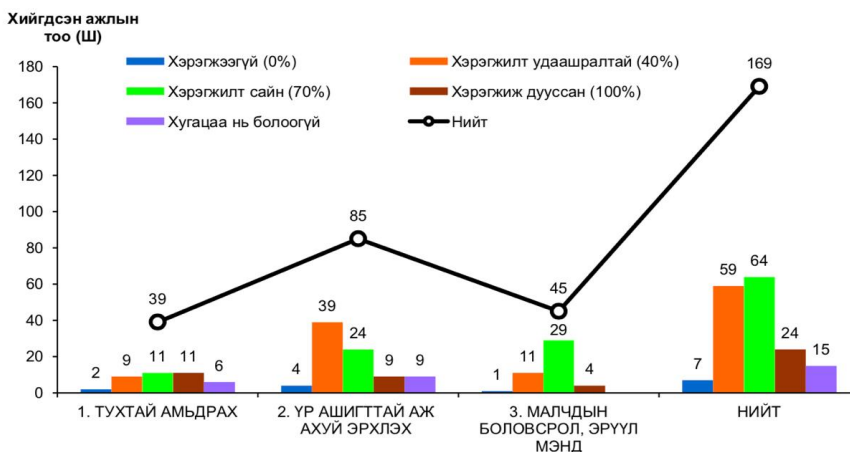
2018 онд “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ыг хэрэгжүүлэх арга хэмжээг баталсан байна.⁴⁸⁰ Эдгээр тайлангуудад шинжилгээ хийхэд 2 жилийн хугацаанд тус бодлогын хүрээнд 169 арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн байна. Үүнээс хэрэгжээгүй 7 (4.1%), хэрэгжилт удаашралтай буюу 40%-ийн хэрэгжилттэй 59 (34.9%), хэрэгжилт сайн буюу 70%-ийн хэрэгжилттэй 64 (37.9%), хэрэгжиж дууссан буюу 100%-ийн гүйцэтгэлтэй 24 (14.2%), хугацаа нь болоогүй 15 (8.9%) ажил тус тус байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

⁴⁷⁹ Энд оруулсан мэдээллийг ХХААХҮЯ-наас гаргасан 2017, 2018 оны тайлангаас авсан болно.

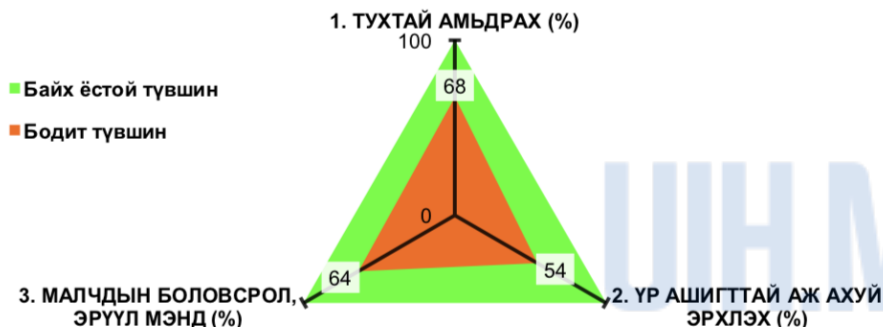
⁴⁸⁰ ХХААХҮЯ (2018, 2019).

Зураг 7. “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ын хэрэгжилт

Дээрх зургаас харахад 3 бодлогын чиглэл тус бүрт хэрэгжсэн арга хэмжээний тоо, хэрэгжилтийн түвшин ялгаатай байна. Тухайлбал, малчдын боловсрол, эрүүл мэндэд чиглэсэн нийт 45 ажил хийгдсэнээс 29 нь хэрэгжилт сайн байгаа бол 11 ажил нь хэрэгжилт удаашралтай байна. 1-р чиглэл буюу малчдын тав тухтай амьдрах орчны бүрдүүлэхэд 39 ажил хийгдсэнээс 70-100 хувийн гүйцэтгэлтэй хэрэгжсэн ажлын тоо нь 22 байна. Харин 2-р бодлогын чиглэл буюу үр ашигтай МАА эрхлэх боломжийг нэмэгдүүлэхэд нийт 85 ажил хийгдсэн боловч тэдгээрийн 39 нь удаашралтай буюу 40%-ийн гүйцэтгэлтэй байна.

Зураг 8. “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ын хэрэгжилт, чиглэл тус бүрээр (%)

Дээрх зургаас харахад тухтай амьдрах 1-р чиглэлийн гүйцэтгэл 68%, малчдын боловсрол, эрүүл мэндийг сайжруулах 3-р чиглэлийн гүйцэтгэл 64% байгаа боловч үр ашигтай МАА эрхлэх 2-р чиглэлийн гүйцэтгэл 54%-тай байна. “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ын хүрээнд 2017-2018 онд 24 арга хэмжээг 100% гүйцэтгэсэн бөгөөд үүнээс 46% нь 1-р чиглэл, 37% нь 2-р чиглэл, 17%-нь 3-р чиглэлийн хүрээнд хийгдсэн ажил байв. 21 аймаг, нийслэлийн хэмжээнд “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлогын” хэрэгжилтэд зарцуулсан орон нутгийн төсөвийн хувьд 2016 онд 20.7 сая, 2017 онд 40.4 сая, 2018 онд 62.7 сая 2019 оны 9 сарын байдлаар 60.6 сая төгрөг тус тус зарцуулагдсан байна.

Зураг 9. “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ын хэрэгжилтэд зарцуулсан орон нутгийн төсвийн бүтэц (%)

2.4 МАЛЧДЫН БОЛОВСРОЛЫН ЧИГЛЭЛЭЭР ТУС ХӨТӨЛБӨРИЙН ДАГУУ ОРОН НУТАГТ ХИЙГДСЭН АЖЛЫН ҮР ДҮН

2.3.3 дугаар зорилтын дагуу малчдын боловсрол мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх тусгай мэргэжил эзэмшүүлэх ажлын хүрээнд “Зах зээл ба бэлчээрийн удирдлагын менежмент” төслийг хэрэгжүүлснээр 15 суманд 120 малчны бүлэг байгуулагдаж тэдгээрт хамрагдаж буй 2771 орчим малчин өрхийн 10543 ам бүл төслийн үр шимийг хүртэх боломжтой болсон байна.

“Малчинд мэргэжлийн үнэмлэх, энгэрийн тэмдэг олгох” журмын дагуу Улсын Малчин мэргэжлийн үнэмлэх, энгэрийн тэмдэг сумдын нийт 2699 малчин өрхийн тэргүүн, түүний гэр бүл, 18-аас дээш насны хүүхдэд олгосон. “Малын генетик нөөцийн тухай хууль”, “Мал амьтны эрүүл мэндийн тухай” хуулиуд шинээр батлагдаж хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбогдуулан сургалт зохион байгуулагдаж мал зүйч, малын эмч, малчдын төлөөлөл 150 хүнийг хамруулсан. Аймгийн “Малчдын зөвлөгөөн 2018”, Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний газраас Малчдын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд Залуу малчдад ур чадвар олгох, өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх зорилгоор малжуулах төслийн сонгон шалгаруулалтад хамрагдсан сумдын малчдад сургалт зохион байгуулагдаж нийт 420 гаруй малчин хамрагдсан байна.

2.5. МОНГОЛ МАЛ ҮНДЭСНИЙ ХӨТӨЛБӨР

УИХ-ын 2010 оны 05-р сарын 20-ны өдрийн 23 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн зорилго нь мал аж ахуйг уур амьсгалын өөрчлөлт, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлэн хөгжүүлж, зах зээлийн нөхцөлд өрсөлдөх чадвартай, эдийн засгийн үр ашигтай салбар байх нөхцөлийг бүрдүүлж, хүн амыг эрүүл, аюулгүй хүнсээр, боловсруулах үйлдвэрийг чанартай түүхий эдээр хангаж, экспортыг нэмэгдүүлэхэд оршиж байна.

Тэргүүлэх чиглэл

- Монгол улсын эдийн засгийн тулгуур салбар болох мал аж ахуйг төрөөс онцгой анхаарч, эрх зүй, эдийн засаг, бүтэц, зохион байгуулалтын нэн таатай орчин бүрдүүлж, тогтвортой хөгжлийг хангаж, сайн засаглалыг хөгжүүлэх;
- Малын үржлийн ажил, үйлчилгээг нийгмийн эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн боловсронгуй болгож, ашиг шимийн гарц, чанарыг сайжруулан, биологийн төгс чанартай түүхий эд, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, зах зээлд өрсөлдөх чадавхыг нэмэгдүүлэх;

- Мал эмнэлгийн ажил, үйлчилгээг олон улсын жишигт хүргэж, малын эрүүл мэндийг баталгаажуулах замаар нийгмийн эрүүл мэндийг хамгаалах;
- Уур амьсгал, байгаль, экологийн өөрчлөлтөд дасан зохицсон, эрсдэл даах чадавхтай мал аж ахуйг хөгжүүлэх;
- Мал, малын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний зорилтот зах зээлийг хөгжүүлж, бэлтгэл, борлуулалтын оновчтой сүлжээг бий болгох, урамшуулал олгох замаар эдийн засгийн эргэлтийг хурдасгах.

“Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд малчдын боловсролын чиглэлээр дараах зорилтуудыг тусгасан байна. Үүнд:

Зорилт 1. Мал аж ахуйн мэргэжилтэн, малчдын мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх, үйлдвэрлэлд дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх.

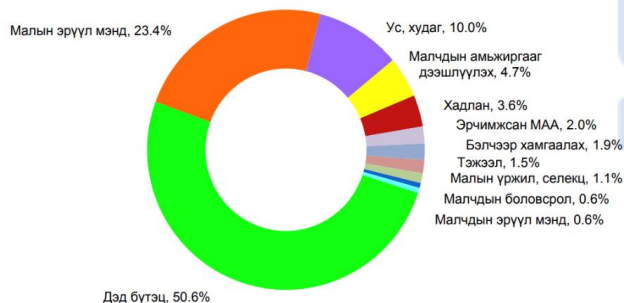
- Мал эмнэлгийн хяналтын цэгийн үйл ажиллагааг тогтмолжуулах ;
- Чадавхжуулах сургалт;
- Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлд дэвшилтэд технологи нэвтрүүлэх ажлыг сургалт хэлбэрээр зохион байгуулсан;
- Цахим хуудас ажиллуулах;
- Мэдээ мэдээллийг боловсруулж, түгээх;
- Стандартын шаардлага хангасан малын зураг авах;
- Адуу, тэмээ, үхэр, хонь, ямаа ангилах зааврыг орон нутгийн түвшинд ашиглах боломжтой, хялбаршуулсан байдлаар боловсруулж, батлуулсан;
- Телевизийн хэлэлцүүлэг, радиогийн нэвтрүүлгээр олон нийтэд мэдээлэл хүргэх;
- Монгол улсад үржүүлж буй үржлийн малын үнэт чанарыг үнэлэх, Монгол малын үнэ цэнэ, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх.

“Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн II үе шатыг хэрэгжүүлэхэд төсөвлөсөн орон нутгийн төсвийн зардал (21 аймаг, нийслэлийн хэмжээнд)

№	Үзүүлэлт	2016 он	2017 он	2018 он	2019 оны 9 сарын байдлаар	Нийт	Дундаж
1	Малчдын боловсролд зарцуулсан зардал (Сая.төг)	100.8	105.5	143.9	199.6	549.8	137.5

Эх сурвалж: 21 Аймаг, нийслэлийн ХХААГ-аас ирсэн тоо мэдээ (өмнө нь хэвлэгдэж байгаагүй)

Зураг 10. “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн II үе шатанд зарцуулсан орон нутгийн төсвийн зардлын бүтэц (%)

Эх сурвалж: 21 Аймаг, нийслэлийн ХХААГ-аас ирсэн тоо мэдээ (өмнө нь хэвлэгдэж байгаагүй)-нд үндэслэсэн зохиогчдын тооцоолол

Дээрх зургаас харахад 2016-2019 онд “Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрт зарцуулагдсан орон нутгийн нийт төсвийн 0.6%-ийг малчдын боловсролд зарцуулсан нь хамгийн бага хувийг эзэлж байна.

Хамгийн их буюу 50.6%-ийг дэд бүтэц буюу зам, эрчим хүч, түүхий эд боловсруулах үйлдвэр гэх мэт хөрөнгө оруулалтад, 23.4%-ийг малын эрүүл мэнд, 10%-ийг ус, худаг, 4.7%-ийг малчдын амьжиргааг дээшлүүлэхэд, 3.6%-ийг хадлан бэлтгэл, үлдсэн 7.7%-ийг бусад үйл ажиллагаанд зарцуулжээ.

“Монгол мал” үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилт:

Зорилт 1.2 Тусгай дунд мэргэжлийн мал зүйчдэд бакалаврын зэрэг олгох эчнээ сургалтыг зохион байгуулах хүрээнд 2017 онд тусгай дунд мэргэжлийн мал зүйчдэд бакалаврын зэрэг олгох эчнээ сургалтыг зохион байгуулж, 96 оюутан шинээр элсээд байна.

2018 онд “Мал зүйч бакалаврын боловсрол эзэмшүүлэх” сургалтыг тусгай дунд мэргэжлийн мал зүйчдэд 1,5 жил, мал зүйч болох сонирхолтой бакалаврын боловсролтой суралцагчдад 2,5 жил, бүрэн дунд боловсрол эзэмшсэн суралцагчдад 4-4.5 жилээр сургах чиглэлээр 2017-2018 оны хичээлийн жилд 1.5 жилээр 23, 2.5 жилээр 35, 4-4.5 жилээр 100 оюутан, 2018-2019 оны хичээлийн жилд 1.5 жилээр 21, 2.5 жилээр 13, 4-4.5 жилээр 68 оюутан элсэн суралцаж байна.

Малчдын боловсролын чиглэлээр орон нутгийн хэмжээнд хийгдсэн ажил, гарсан үр дүн⁴⁸¹

- Баян-Өлгий аймаг малчдын хүүхдүүдийг ерөнхий боловсрол эзэмших болон мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвд суралцахад нь дотуур байраар бүрэн хангагдсан. Нийтдээ 16,870 малчин сургалт сурталчилгаанд хамрагдаж, арга зүйн зөвлөгөө авсан. Аймгийн хөдөлмөр, халамж үйлчилгээний газраас 6 ахмад мэргэжилтэнг ажиллуулж 1,420 малчинд сургалт явуулсан бөгөөд Мерси кор ОУБ-ын шугамаар 12 сумын 1,356 малчинд сургалт явуулсан.
- Баянхонгор аймаг малчдын дунд сургалт явуулж, цөөн боловч малчдыг сургууль, дамжаанд хамруулж байна.
- Булган аймагт малчдын мэдлэг, мэдээлэл сайжруулсан. Төлчин эмэгтэйчүүд, 100 аавуудын уулзалтыг зохион байгуулан холбогдох мэдээллийг хүргэж ажилласан.
- Дархан-Уул аймаг Улаанбаатар хотноо зохион байгуулагдсан “Малчдын Улсын нэгдсэн зөвлөгөөн”-д сумдаас 8 малчин, НҮБ, ХХААБ-ын санхүүжилтээр хэрэгжүүлж буй “Гангаас улбаатай зудын хүндрэлийг эрсдэл багатай даван туулахад яаралтай тусламж үзүүлэх, чадавхыг сайжруулах” төслөөс Орхон аймагт зохион байгуулагдсан сургалтад сумдын мал зүйч нар болон ХХААГ-ын төлөөллийг хамруулсан байна.
- Мал аж ахуйн салбарт шинээр хэрэгжиж байгаа хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах, төрөөс малчид, мал аж ахуйн үйлдвэрийн талаар хэрэгжүүлж байгаа бодлого, үйл ажиллагааг танилцуулах, малчид, мал аж ахуй эрхлэгчдийн тэргүүн туршлагыг солилцох, тэдний нийгмийн хамгаалал, тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх, санал санаачилгыг орон нутгийн бодлого, үйл ажиллагаанд тусган хэрэгжүүлэх зорилгоор “Малчдын зөвлөгөөн”-ийг 2018 оны 11 дүгээр сарын 08-09-ний өдрүүдэд 4 сумын 300 гаруй малчид, фермерүүдийг оролцуулан зохион байгуулж, ХХААХҮЯ, МСҮТ болон 15 төрийн байгууллагууд оролцсон.
- Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлт, зах зээлийг нэмэгдүүлэх, малын үүлдэр угсааг сайжруулах, чанаржуулах ажлын хүрээнд “Өндөр ашиг шимт малын

⁴⁸¹ МОНГОЛ МАЛ ҮНДЭСНИЙ ХӨТӨЛБӨРИЙН ХӨНДЛӨНГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

үзэсгэлэн худалдаа”-г Хонгор суманд зохион байгуулж, дөрвөн сумын 32 малчин оролцуулсан байна.

- НҮБ-ын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага, Аж үйлдвэрийн хөгжлийн байгууллага, Европын холбоо, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам хамтран хэрэгжүүлж буй Монгол Улсад ажлын байр нэмэгдүүлэх “SECIM” төслийн хүрээнд хувийн хэвшлийн оролцоотойгоор мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн болон хүнсний ногооны үйлдвэрлэлийн нэмүү өртгийн сүлжээг хөгжүүлэх төсөл, сүүний нэмүү өртгийн сүлжээг хөгжүүлэх хүрээнд “Хонгорын бахархал” хоршоотой хамтран Хонгор сумын Зулзагын амралт, Цайдам орчимд сүүний хөргөлтийн төвийг байгуулахаар төлөвлөсөн. Энэ ажлын хүрээнд Хонгор сумын Соёлын төвд “Саальчин эмэгтэйчүүдийн сургалт”-ыг зохион байгууллаа.
- Хаврын тариалалтын үеэр “Таримал тэжээлийн ургамал тариалах болон жимс, жимсгэнэ, гоёлын бут ургуулах, үржүүлэх технологи” сэдэвт сургалтыг зохион байгуулан 40 гаруй малчид, фермерийг хамруулж, гарын авлага материалаар хангаж ажиллаа. Аймгийн хэмжээнд 2,503.7 га-д малын тэжээлийн ургамал тариалж 1,950 га-аас 3,529.5 тонн ургац хураан авсан байна.
- Дорнод аймаг малчдын боловсролын судалгаагаар 60 хувь нь тусгай, дунд 30 хувь нь бүрэн дунд, 10 хувь нь дээд боловсролтой гэсэн үр дүн гарсан.
- Дундговь аймаг залуу малчдын амьжиргааг дэмжих аймгийн хөтөлбөрийг боловсруулж батлуулан МСҮТ-д мэргэжлийн малчин ангийг шинээр нээж 75 орчим малчдыг сургасан.
- Өмнөговь аймаг малчдад чиглэсэн сургалтуудын багийн хурлаар мэдээллэж, “Малчдын зөвлөгөөн” арга хэмжээг 2 жилд 1 удаа зохион байгуулж, малчдаас ирсэн саналыг орон нутгийн бодлого үйл ажиллагаанд тусган хэрэгжүүлж байна. Малчдын эрчимжсэн АА эрхлэх, тэжээлийн ургамал тариалах, өрхийн үйлдвэрлэл эрхлэх чиглэлээр БНХАУ, Япон, БНСУ зэрэг орнуудад богино хугацааны туршлага судлах сургалт, аяллууд зохион байгуулсан. 2016 оноос хойш малчдын хоршоог хөгжүүлэх, чадавхжуулах сургалтыг баг, нөхөрлөлийн түвшинд хийсний үр дүнд 3 сумын малчдын хоршоо идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн. Мөн Хөдөлмөр, халамж үйлчилгээний газрын шугамаар залуу малчдад чиглэсэн сургалтыг явуулдаг.
- Сэлэнгэ аймаг мал аж ахуйг эрчимжүүлэх, өндөр ашиг шимт мал өсгөн үржүүлэх сонирхолтой болон энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхэлж буй иргэдийн тоо өссөн
- Ховд аймагт Залуу малчдын аймгийн зөвлөгөөнийг Хүнс хөдөө аж ахуйн газар, аймгийн Засаг даргын Тамгын газар хамтран зохион байгуулж, 160 малчин оролцсон. Нийт 20,0 сая төгрөгийн зардал гаргаж 10 шилдэг залуу малчдыг шалгаруулан урамшуулсан. Аймгийн ХАА-н салбарын удирдах ажилтны зөвлөгөөнийг 2018 оны 3 дугаар сарын 12,13-нд зохион байгуулсан.

БҮЛЭГ III. МАЛЧДЫН БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ТУЛГАМДАЖ БҮЙ АСУУДЛУУД

Төрөөс мал аж ахуйн салбарт хэрэгжүүлж буй бодлого, хөтөлбөрт хөндлөнгийн үнэлгээ хийсэн тайланд тусгагдсан малчдад тулгамдаж буй асуудлууд, малчдын боловсролын талаарх санал хүсэлтүүдийг дараах байдлаар тоймлон танилцуулж байна. Үүнд:

ТӨРӨӨС МАЛЧДЫН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГО

2019 онд “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ын хэрэгжилтэд үнэлгээ өгөх ажлын хүрээнд Хэнтий аймгийн санамсаргүй сонгогдсон 22 малчин өрхөөс санал асуулга авсан. Тэдгээр өрхийн 59%-ийг 26-40 насны малчид, өрхийн тэргүүнүүдийн 55% нь бүрэн бус дунд боловсролтой байв.

“МОНГОЛ МАЛ” ҮНДЭСНИЙ ХӨТӨЛБӨР

Судалгаанд нийт санамсаргүй сонгогдсон 41 малчин өрх хамрагдсан ба тэдгээрийн 43.9%-ийг 41-55 насны малчид, 36.6%-ийг 26-40 насны малчид, үлдсэн хувийг 25 хүртэл болон 56, түүнээс дээш насны малчид эзэлж байна. Мөн нийт малчдыг боловсролын түвшнээр нь авч үзвэл 57.7%-ийг бүрэн бус дунд боловсролтой малчид, 26.2%-ийг бүрэн дунд боловсролтой малчид, үлдсэн хувийг бусад боловсролын түвшинтэй малчид эзэлж байна.

Дээрх хоёр хөтөлбөрийн хүрээнд малчдаас боловсролын чиглэлээр гаргасан саналуудыг дор нэгтгэн тоймлов.

БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААР МАЛЧДААС ГАРГАСАН САНАЛ

1. Боловсрол, сургалтын хүрээнд хүүхдүүдийг 6 настайгаас нь сургуульд сургах болсон нь гэр бүлийн харилцаа, эдийн засагт сөргөөр нөлөөлөх хандлагатай байгаа учир энэ насныхны онцлогт нийцсэн багийн бага сургуулийг байгуулах, сургалтын олон талт хэлбэрийг хөгжүүлэх хэрэгцээ байгаа юм. Ингэснээр эцэг эхчүүд тусдаа амьдрах, өрхийн санхүү тарамдах, улмаар салалт, гэр бүлийн харилцааны хөрөлт зэрэг сөрөг хандлагаас сэргийлэх боломжтой юм.
2. Говь-Алтай аймгийн хувьд төсөв байхгүй тул уг хөтөлбөрийн хүрээн дэх аливаа ажлуудыг гүйцэтгэх боломжгүй байна.
3. Малчид цаашид мал маллагаа, малын эмчилгээ, сүүн сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах, мах, махан бүтээгдэхүүн боловсруулах, гар урлал, оёдол эсгүүр, бусад буюу орлого нэмэгдүүлэх, бэлчээрийг зөв зохистой ашиглах талаар мэдлэг олгох сургалтад суух сонирхолтойгоо илэрхийлсэн.
4. Малчдыг боловсрол эзэмшүүлэх, мэргэжил дээшлүүлэх тал дээр хариуцлагажуулах, ирээдүйд бий болох боломжуудын талаар сурталчлах шаардлагатай.
5. Мэргэжил дээшлүүлэх, боловсрол олгох тал дээр малчдыг бүрэн хамруулж чадахгүй байгаагаас гадна сургалтын чанарыг сайжруулах хэрэгтэй.
6. Малчдын эдийн засгийн мэдлэг, өрхийн санхүүгийн анхан шатны мэдлэг сул учраас сургалт судалгаа зохион байгуулах.
7. Малчдын боловсролыг сайжруулах төсөв санхүүгийн хүрэлцээ муу байна.
8. Малчдыг сургах, үр хүүхдийг нь сургуульд бүрэн хамруулах, төсөл хөтөлбөрүүдийг нэмэгдүүлэх.
9. Мэргэжлийн багш нараар хичээл заалгах.
10. Уламжлалт өв, соёлоо авч үлдэхийн тулд малчдыг урамшуулах.
11. Эдийн засгийн ухаанд сургах мал махаа хэзээ яаж бэлтгэх вэ гэх мэт менежментийн ухаан хэрэгтэй байна.
12. Малчдын боловсролыг дээшлүүлэх талаар төр, засгийн бодлого хэрэгтэй байна.
13. Шаталсан сургалт зохион байгуулж малчдыг хамруулах.
14. Алслагдсан хороодын иргэдийн хүүхдүүдийг цэцэрлэг, сургуульд бүрэн хамруулахад анхаарах.
15. Малчдын боловсрол, соёл, нийгмийн үйлчилгээг нэмэгдүүлэх зэрэг бодлогын арга хэрэгслийг түлхүү оруулах, мөн хөдөөгийн ядуурлыг бууруулах, орон нутагт ажлын байр нэмэгдүүлэх, малчид нэмэлт орлого олох боломж, нөхцөлийг бүрдүүлэх, орон нутгийн жижиг, дунд бизнес эрхлэх чадавхыг бэхжүүлэх асуудлыг түлхүү тусгах шаардлагатай байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- YCX (2019) Хөдөө аж ахуйн салбарын танилцуулга, Улаанбаатар, Монгол Улс,
- http://1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=ХАА%202018_last.pdf&ln=Mn
- УИХ (2009) Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого, 39-р тогтоол,
- <https://www.legalinfo.mn/annex/details/3305?lawid=6505>
- ХХААХҮЯ (2019) Хууль тогтоомж, тогтоол шийдвэрийн хэрэгжилтийн явцад хийсэн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний товч танилцуулга: 2018 оны жилийн эцсийн байдлаар, <http://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/huuli2018.pdf>
- ХХААХҮЯ (2019) Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны 2018 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний биелэлт (2018 оны жилийн эцсийн байдлаар), [http://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/tailany20181\(1\).pdf](http://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/tailany20181(1).pdf)
- ХХААХҮЯ (2019) Монгол улсын засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд тусгагдсан хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарт хамаарах зорилт, арга хэмжээний хэрэгжилтийн явцад хийсэн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний танилцуулга (2018 оны жилийн эцсийн байдлаар),
- <http://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/zghot20184.pdf>
- ХХААХҮЯ (2019) “Аймгуудын хүнс, хөдөө аж ахуйн газрын 2018 оны үйл ажиллагааны гүйцэтгэлд хийсэн ХШҮ-ний ажлын товч танилцуулга”, <http://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/AimagUnelgee20190221.pdf>
- МУЗГ (2017) Бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт, захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг журам, <https://www.legalinfo.mn/annex/details/7750?lawid=12578>
- ХХААХҮЯ (2019) Монгол улсын засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд тусгагдсан хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарт хамаарах зорилт, арга хэмжээний хэрэгжилтийн явцад хийсэн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний танилцуулга (2018 оны жилийн эцсийн байдлаар),
- <http://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/zghot20184.pdf>
- ХХААХҮЯ (2019) “Аймгуудын хүнс, хөдөө аж ахуйн газрын 2018 оны үйл ажиллагааны гүйцэтгэлд хийсэн ХШҮ-ний ажлын товч танилцуулга”, <http://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/AimagUnelgee20190221.pdf>
- МУЗГ (2017) Бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт, захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг журам, <https://www.legalinfo.mn/annex/details/7750?lawid=12578>
- ХХААХҮЯ (2018) "Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого" –ын 2017 оны хэрэгжилтэд хийсэн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан, Улаанбаатар,
- ХХААХҮЯ (2019)"Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого"-ын 2 дахь үе шатны төлөвлөгөөний 2018 оны хэрэгжилтэд хийсэн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан, Улаанбаатар
- ХХААХҮЯ (2018, 2019) "Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого"-ын 2 дахь үе шатны төлөвлөгөөний жилийн хэрэгжилтэд хийсэн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан, Улаанбаатар